

Олексій Горох, к. ю. н.

Національний університет «Києво-Могилянська академія», Україна

СИСТЕМА ВИДІВ ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД ПОКАРАННЯ ЗА УКРАЇНСЬКИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ КРИМІНАЛЬНОГО БЛОКУ

Oleksii Gorokh, PhD in Law

National University of «Kyiv-Mohyla Academy», Ukraine

SYSTEM OF TYPES OF RELEASE FROM PUNISHMENT BY UKRAINIAN LEGISLATION OF THE CRIMINAL BLOCK

Article investigates system of types of release from punishment by Ukrainian legislation of the criminal block (criminal, criminal-executive, criminal procedural). The place of institute of release from punishment in structure of the legislation of the criminal block is shown, types of release from punishment are described and the author offered its systematization by criterion of a stage of criminal proceedings at which release from punishment is carried out. The special attention is paid to problems of jurisprudence of release from punishment. Interbranch collisions and contradictions are revealed. Solutions of interbranch collisions by modification of the criminal legislation taking into account the principle of inevitability of criminal liability are offered.

Key words: release from punishment, release from punishment serving, system of types of release from punishment by Ukrainian legislation, a collision of institute of release from punishment.

Звільнення від покарання та його відбування¹ є комплексним міжгалузевим правовим інститутом, що включає в себе переважно норми законодавства кримінального блоку (кримінального, кримінально-виконавчого, кримінального процесуального). Передбачені нормами цього законодавства види звільнення від покарання становлять єдину систему норм, що визначає допустимі вітчизняним законодавством випадки не застосування найбільш суворого заходу державного примусу. Без сумніву, ефективність правозастосування досліджуваного інституту напряму залежить від гармонійної взаємодії та «співпраці» норм всіх зазначених галузей права. Однак як демонструє проведений нами аналіз судової практики у цій сфері при застосуванні норм про звільнення від покарання нерідко спостерігається міжгалузева конкуренція, колізія тощо. У зв'язку з цим завдання кримінально-правової доктрини полягає у розробці положень, спрямованих на подолання неузгодженостей та суперечностей між нормами одного міжгалузевого правового інституту.

Проблемам звільнення від покарання присвятили дисертаційні та монографічні дослідження такі, зокрема, українські юристи, як В. П. Герасименко, О. В. Дащенко, І. І. Журова, А. І. Золотарьов, А. О. Клевцов, О. О. Книженко, М. І. Скригонюк, Є. О. Письменський, М. В. Романов, С. В. Сахнюк, В. В. Скибицький, В. І. Тютюгін, П. В. Хряпінський, О. В. Чепелюк, С. М. Школа, І. С. Яковець, А. М. Ященко. Водночас доводиться констатувати, що у наукових працях цих та інших вітчизняних криміналістів комплексний аналіз норм цього правового інституту майже не здійснювався.

Отже, метою цієї наукової статті ми вбачаємо у комплексному аналізі норм законодавства кримінального блоку у сфері звільнення від покарання та висвітленні вперше системи видів звільнення від покарання за українським законодавством кримінального блоку.

Місце інституту звільнення від покарання у структурі законодавства кримінального блоку. Насамперед хотілося б торкнутися питання про місце інституту звільнення від покарання у структурі законодавства кримінального блоку. Усвідомлюючи важливість, юридичну

¹ Якщо у тексті спеціально не застережено йдеться про всі різновиди норм інституту звільнення від покарання (звільнення від покарання, звільнення від відбування покарання, заміну покарання більш м'яким, пом'якшення покарання).

індивідуальність, «не бідність» інституту звільнення від покарання у системі кримінально-правових інститутів законодавець виділив йому у *Кримінальному кодексі України* (далі – КК) окреме місце – розділ XII Загальної частини «Звільнення від покарання та його відбування». Водночас треба зазначити, що у цьому розділі Кодексу відображені не всі норми інституту звільнення від покарання. Певні норми про звільнення від покарання зосереджена в інших розділах Загальної частини КК, а також у постанові Пленуму Верховного Суду України.

Кримінально-виконавчий кодекс України (далі – КВК) у розділі V «Звільнення від відбування покарання. Допомога особам, які звільненні від відбування покарання, контроль і нагляд за ними» містить главу 23 «Звільнення від відбування покарання» (статті 152–154). Водночас у цьому Кодексі певні види звільнення від покарання розміщені і в інших нормах, що регламентують, зокрема, порядок виконання (відбування) певних видів покарань.

У *Кримінальному процесуальному кодексі України* (далі – КПК) окремого місця для процесуальних норм про звільнення від покарання традиційно чомусь не знайшлося. Законодавець розпорочив їх по окремих статтях Кодексу (зокрема, ч. 2 ст. 373, ч. 4 ст. 374, ч. 1 ст. 377, статтях 471, 472, 537-540 КПК). За такого підходу законодавця постає запитання: наскільки це зручне для правозастосування? Для порівняння, зазначимо, що інституту звільнення від кримінальної відповідальності у цьому аспекті поталанило більше. Процесуальні норми цього інституту зосереджені законодавцем у окремому параграфі КПК – § 2 «Звільнення особи від кримінальної відповідальності» глави 24 «Закінчення досудового розслідування. Продовження строку досудового розслідування».

Види звільнення від покарання у нормах законодавства кримінального блоку. Простежується певна непослідовність законодавця і при визначенні у аналізованих Кодексах видів звільнення від покарання.

У *кримінальному законодавстві* види звільнення від покарання зосереджені, як вже зазначалося, переважно у розділі XII Загальної частини «Звільнення від покарання та його відбування» (статті 74-86). Водночас законодавець передбачає спеціальні види звільнення від покарання: 1) неповнолітніх (статті 104-107 КК); 2) осіб, що вчинили злочин у стані осудності, але до постановлення вироку захворіли на психічну хворобу, що позбавляє їх можливості усвідомлювати свої дії (бездіяльність) або керувати ними (ч. 3 ст. 19 КК); 3) осіб, які стали непрацездатними після початку виконання покарання у виді виправних робіт (ч. 3 ст. 57 КК); 4) військовослужбовців, засуджених до покарання у виді службового обмеження (ч. 1 ст. 58 КК); 5) військовослужбовців, засуджених до покарання у виді тримання у дисциплінарному батальйоні (ч. 1 ст. 62 КК); 6) засуджених до основних покарань у виді штрафу чи позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, якщо вони були попередньо ув'язненими (ч. 5 ст. 72 КК); 7) у зв'язку з неможливістю застосування до винуватого певного виду покарання (абз. 7 п. 8 ППВСУ від 24 жовтня 2003 р. № 7 «Про практику призначення судами кримінального покарання»)¹.

У *кримінально-виконавчому законодавстві* підставами звільнення від відбування покарання у кримінально-правовому сенсі законодавець називає (ст. 152 КВК): 1) закон України про амністію; 3) акт про помилування; 4) закінчення строків давності виконання обвинувального вироку; 5) умовно-дострокове звільнення від відбування покарання; 6) хвороба; 7) інші підстави, передбачені законом.

До інших підстав, передбачених кримінально-виконавчим законом, необхідно віднести види звільнення від окремих видів покарання: 1) звільнення від подальшого відбування покарання у виді *громадських робіт* інвалідів першої або другої групи, осіб, що досягла пенсійного віку, а також жінки, яка стала вагітною (ч. 3 ст. 37, ч. 6 ст. 154, ч. 9 ст. 154); 2) звільнення від подальшого відбування покарання у виді *виправних робіт* осіб, що досягли пенсійного віку, а також жінки, яка стала вагітною (ч. 6 ст. 42, ч. 9 ст. 154); 3) заміну невідбутої частини *виправних робіт* штрафом (частини 2, 3 ст. 46); 4) звільнення від подальшого відбування покарання у виді *обмеження волі* інвалідів першої або другої групи, осіб, що досягла пенсійного віку (ч. 9 ст. 59, ч. 6 ст. 154, ч. 9 ст. 154 КВК).

¹ Суд не вправі перейти до більш м'якого виду покарання у випадках, коли санкцією закону, за яким засуджується особа, передбачено лише такі покарання, які з огляду на її вік чи стан не можуть бути до неї застосовані. В таких випадках суд, за наявності до того підстав, повинен постановити обвинувальний вирок і звільнити засудженого від покарання» (абз. 7 п. 8 ППВСУ від 24 жовтня 2003 р. № 7 «Про практику призначення судами кримінального покарання»).

Зазначені вище види звільнення від покарання прямо не передбачені кримінальним законом як підстави звільнення від покарання і зумовлені не можливістю виконання (відбування) покарання (окрім частини 2, 3 ст. 46 КВК) щодо особи у зв'язку із зміною її статусу після початку виконання (відбування) покарання. Ці положення кримінально-виконавчого закону спрямовані на забезпечення положень кримінального закону стосовно неможливості застосування певних покарань до певних категорій осіб (ч. 3 ст. 56, ч. 2 ст. 57, ч. 3 ст. 61 КК).

У кримінальному процесуальному законодавстві використовуються поняття «звільнення від покарання» та «звільнення від відбування покарання» (ч. 2 ст. 373, частини 3 та 4 ст. 374 КПК), а також визначається, які питання вирішує суд при ухваленні вироку (ст. 368 КПК), а які під час виконання вироку (ст. 537 КПК).

Систематизація видів звільнення від покарання. У науковій літературі юристами запропонована систематизація видів звільнення від покарання за різними критеріями¹. Однак запропоновані систематизації не охоплюють всіх видів звільнення від покарання, передбачених українським законодавством кримінального блоку. Крім того, вони зроблені без врахування стадії кримінального провадження, на якій здійснюється звільнення від покарання. Тому у межах цієї наукової статті видається доцільним використовувати законодавчий критерій класифікації всіх видів звільнення від покарання, передбачених законодавством кримінального блоку, що буде враховувати стадію кримінального провадження, на якій здійснюється певні види звільнення від покарання. Аналіз положень законодавства кримінального блоку дозволяє сформулювати *систему видів звільнення від покарання* за українським законодавством кримінального блоку.

За змістом ч. 1 ст. 74 КК суд уповноважений: 1) звільнити засудженого від покарання; 2) звільнити засудженого від відбування покарання; 3) замінити засудженому покарання на більш м'яке; 4) пом'якшити засудженому призначене покарання. Відповідно до цього критерію види звільнення від покарання можна поділити на такі різновиди.

Види звільнення від покарання при ухваленні вироку (ст. 368 КПК).

Звільнення від покарання. На стадії ухвалення вироку закон передбачає звільнення від покарання у двох формах. Першою формою його реалізації є звільнення засудженого від призначення певного виду та міри покарання: 1) у зв'язку із втратою особою суспільної небезпечності (ч. 4 ст. 74 КК); 2) у зв'язку із закінченням строків давності притягнення до кримінальної відповідальності (ч. 5 ст. 74 КК); 3) у зв'язку із захворюванням особи до постановлення вироку на психічну хворобу, що позбавляє її можливості усвідомлювати свої дії (бездіяльність) або керувати ними (ч. 3 ст. 19 КК); 4) у зв'язку з не можливістю застосування до винуватого певного виду покарання (абз. 7 п. 8 ППВСУ від 24 жовтня 2003 р. № 7 «Про практику призначення судами кримінального покарання»).

У межах другої форми засуджений до певного виду та міри покарання повністю звільняється від призначеного покарання: 1) у зв'язку із захворюванням на тяжку хворобу, на яку особа захворіла до постановлення вироку (ч. 2 ст. 84 КК); 2) у зв'язку із застосуванням до неповнолітнього примусових заходів виховного характеру (ч. 1 ст. 105 КК).

Звільнення від відбування покарання. При звільненні від відбування покарання винуватий засуджується до певного виду та міри покарання, від відбування якого він звільняється у зв'язку із певними обставинами: 1) у зв'язку з попереднім ув'язненням особи, засудженої до основного покарання у виді штрафу чи позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю (ч. 5 ст. 72 КК); 2) з випробуванням (ст. 75 КК); 3) з випробуванням вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до семи років (ст. 79 КК); 4) з випробуванням неповнолітніх (ст. 104 КК); 5) осіб, що захворіли на тяжку хворобу, що перешкоджає відбуванню покарання (ч. 2 ст. 84

¹ Хряпінський, П.В. (2009). *Заохочувальні норми у кримінальному законодавстві України*. Харків: НЮАУ, 230–232; Берзін, П.С. (2010). Проблеми систематизації окремих різновидів інституту звільнення від покарання та його відбування за кримінальним правом України. *Ученые записки Таврического национального университета имени В. И. Вернадского. Серия «Юридические науки»*, 2, 241–248; Куц, В.М., Брящей, Р.І. (2012). Кримінально-правова природа та види корегування призначеного покарання. *Вісник прокуратури*, 12, 59–66; Письменський, Є.О. (2014). *Теоретико-прикладні проблеми звільнення від покарання та його відбування за кримінальним правом України*. Луганськ: РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 102–112; Дудоров, О.О., Хавронюк, М.І. (2014). *Кримінальне право: навчальний посібник*. Київ: Ваіте, 290–330.

КК); 6) на підставі закону про амністію (ст. 85 КК).

Заміна покарання більш м'яким. На стадії ухвалення вироку заміна покарання більш м'яким можлива з таких підстав: 1) заміна військовослужбовцям (крім військовослужбовців строкової служби) невідбутої частини покарання у виді обмеження чи позбавлення волі на строк не більше 2 років покаранням у виді службового обмеження на той самий строк (ч. 1 ст. 58 КК); 2) заміна військовослужбовцям строкової служби невідбутої частини покарання у виді позбавлення волі на строк не більше 2 років покаранням у виді тримання у дисциплінарному батальйоні на той самий строк (ч. 1 ст. 62 КК).

Види звільнення від покарання під час виконання вироку (ст. 537 КПК).

Звільнення від покарання. На стадії виконання вироку можливе повне звільнення від призначеного покарання: 1) у зв'язку з усуненням законом караності діяння, за яке було засуджено особу (ч. 2 ст. 74 КК, п. 13 ч. 1 ст. 537 КПК); 2) осіб, що захворіли на психічну хворобу, що позбавляє її можливості усвідомлювати свої дії (бездіяльність) або керувати ними (ч. 1 ст. 84 КК); 3) осіб, що захворіли на тяжку хворобу, що перешкоджає відбуванню покарання (ч. 2 ст. 84 КК); 4) у зв'язку із станом здоров'я військовослужбовця, що робить його непридатним до військової служби (ч. 3 ст. 84 КК).

На цій стадії застосовуються також види звільнення від покарання як позитивний правовий наслідок рішення суду про звільнення від відбування покарання: 1) про звільнення від призначеного покарання з випробуванням після закінчення іспитового строку (статті 75, 78, 79, 104 КК); 2) про звільнення від покарання жінок, звільнених від відбування покарання внаслідок їх вагітності або наявності дітей віком до трьох років (ч. 4 ст. 83 КК); 3) про звільнення від покарання осіб щодо яких застосовувалися примусові заходи медичного характеру, що за строком свого застосування перевищують строк покарання, визначений у вироку (ч.ч. 1, 4 ст. 84, ст. 72 КК, ч. 3 ст. 515 КПК).

Звільнення від відбування покарання. Звільнення від відбування покарання на цій процесуальній стадії може реалізовуватися у певних формах. Першою такою формою є звільнення від відбування покарання засудженого, який ще не почав реально відбувати покарання: 1) звільнення від відбування покарання у зв'язку із закінченням строків давності виконання обвинувального вироку (ст. 80, ч. 4 ст. 84 КК, ч. 1 ст. 152 КВК) та 2) звільнення від відбування покарання неповнолітнього у зв'язку із закінченням строків давності виконання обвинувального вироку (ч.ч. 1, 3 ст. 106 КК).

Другою формою, що застосовується на цій стадії є звільнення від відбування покарання засудженого, який почав реально відбувати покарання: 1) у зв'язку з умовно-достроковим звільненням (ст. 81 КК, ч. 1 ст. 152 КВК, п. 2 ч. 1 ст. 537 КПК); 2) у зв'язку з умовно-достроковим звільненням неповнолітнього (ст. 106 КК, ч. 1 ст. 152 КВК, п. 2 ч. 1 ст. 537 КПК); 3) вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до трьох років, які стали вагітними або народили дітей під час відбування покарання (ст. 83 КК, ч. 10 ст. 154 КВК, п. 4 ч. 1 ст. 537 КПК); 4) вагітних жінок, засуджених до громадських чи виправних робіт, які стали вагітними під час відбування покарання (ч. 3 ст. 37, ч. 6 ст. 42, ч. 9 ст. 154 КВК); 5) осіб, що захворіли на психічну хворобу, що позбавляє її можливості усвідомлювати свої дії (бездіяльність) або керувати ними (ч. 1 ст. 84 КК); 6) осіб, що захворіли на іншу тяжку хворобу, що перешкоджає відбуванню покарання (ч. 2 ст. 84 КК); 7) осіб, засуджених до громадських робіт або обмеження волі, які під час відбування покарання були визнані інвалідом першої чи другої групи або досягли пенсійного віку (ч. 3 ст. 37, ч. 9 ст. 59, ч. 6 ст. 154 КВК); 8) осіб, засуджених до виправних робіт, що досягли пенсійного віку (ч. 6 ст. 42, ч. 9 ст. 59 КВК); 9) на підставі закону про амністію (статті 85, 86 КК); 10) на підставі акта про помилування (статті 85, 87 КК).

Заміна покарання більш м'яким. На стадії виконання вироку законодавство передбачає такі види заміни покарання більш м'яким: 1) заміна невідбутої частини покарання у виді обмеження чи позбавлення волі більш м'яким (ст. 82 КК, п. 3 ч. 1 ст. 537 КПК); 2) заміна невідбутої частини покарання у виді виправних робіт штрафом особам, що стали непрацездатними після початку виконання покарання (ч. 3 ст. 57 КК, п. 10 ч. 1 ст. 537 КПК); 3) заміна невідбутої частини виправних робіт штрафом за зразкову поведінку і сумлінне ставлення до праці (частини 2, 3 ст. 46 КВК); 4) заміна військовослужбовцям (крім військовослужбовців строкової служби) невідбутої частини покарання у виді обмеження чи позбавлення волі на строк не більше двох років покаранням у виді службового обмеження на той самий строк (ч. 1 ст. 58 КК, п. 10 ч. 1 ст. 537 КПК); 5) заміна військовослужбовцям строкової служби невідбутої частини покарання у виді позбавлення волі на

строк не більше двох років покаранням у виді тримання у дисциплінарному батальйоні на той самий строк (ч. 1 ст. 62 КК, п. 10 ч. 1 ст. 537 КПК); 6) заміна невідбутої частини покарання у виді обмеження чи позбавлення волі жінці, звільненої від відбування покарання внаслідок її вагітності або наявності дітей віком до трьох років (ч. 4 ст. 83, п. 4 ч. 1 ст. 537 КПК); 7) заміна довічного позбавлення волі на позбавлення волі особі, якій суд не визнає за можливе застосувати давність (ч. 5 ст. 80 КК); 8) заміна довічного позбавлення волі на позбавлення волі на строк не менше 25 років при застосуванні акта про помилування (ч. 2 ст. 87 КК).

Пом'якшення покарання. Пом'якшення покарання передбачає зниження або скорочення судом межі призначеного за вироком суду покарання, яке відбуває засуджений. Підставою такого пом'якшення є: 1) зниження максимальної межі покарання, встановленої санкцією нового закону про кримінальну відповідальність (ч. 3 ст. 74 КК, п. 13 ч. 1 ст. 537 КПК); 2) застосування закону про амністію (ст. 86 КК); 3) застосування акта про помилування (ст. 87 КК).

Колізії між нормами про звільнення від покарання у законодавстві кримінального блоку. Колізії між нормами кримінального та кримінального процесуального законодавства полягають у різних питаннях. Передусім потребує висвітлення питання про не визначеність у процесуальних нормах усіх видів звільнення від покарання, що застосовуються на стадіях ухвалення та виконання вироку. Так, відповідно до ч. 2 ст. 373 КПК на стадії ухвалення обвинувального вироку суд може звільнити засудженого від покарання або звільнити засудженого від відбування покарання. З незрозумілих причин у цій нормі не відображено можливості суду на цій процесуальній стадії вирішити питання про заміну покарання більш м'яким (частини 1 статей 58 та 62 КК). Вивчення нами судової практики доводить, що ці питання вирішуються саме на цій процесуальній стадії, а не на стадії виконання вироку як визначає це наразі законодавець (п. 10 ч. 1 ст. 537 КПК).

Треба також зазначити, що у частинах 3 та 4 ст. 374 КПК (в якій конкретизовано зміст вироку) законодавець чомусь не згадує про необхідність відображення у мотивувальній та резолютивній частинах вироку рішення суду про звільнення від покарання, а вказує лише щодо необхідності вказівки про звільнення від відбування покарання. У свою чергу в ч. 1 ст. 377 КПК «Звільнення обвинуваченого з під варті» також йдеться лише про звільнення від відбування покарання. Водночас у цій нормі законодавець допускає ухвалення обвинувального вироку без призначення покарання. Однак, як вже зазначалося, у ч. 2 ст. 373 КПК такої форми обвинувального вироку законодавець не передбачає. Ймовірно, у цьому випадку йдеться про звільнення від покарання у зв'язку із втратою особою суспільної небезпечності (ч. 4 ст. 74 КК), у зв'язку із закінченням строків давності притягнення до кримінальної відповідальності (ч. 5 ст. 74 КК) тощо. Саме ці форма реалізації кримінальної відповідальності у кримінально-правовій доктрині асоціюється з засудженням особи без призначення покарання.

Перелік кримінальних процесуальних норм, що застосовуються на стадії виконання вироку (ст. 537 КПК) не містить норм, що передбачають можливості звільнення від відбування покарання з усіх підстав, передбачених кримінальним законодавством. Зокрема, у цій нормі з незрозумілих причин не передбачено право суду під час виконання вироку вирішити питання про звільнення від відбування покарання у зв'язку з закінченням строків давності виконання обвинувального вироку (статті 80, 106 КК), а також на підставі закону про амністію (ст. 86 КК), акта про помилування (ст. 87 КК). На підставі яких процесуальних норм суди мають застосовувати ці види звільнення покарання – не зрозуміло.

Колізії між нормами кримінального та кримінально-виконавчого законодавства полягають, зокрема, у тому, що кримінально-виконавче законодавство передбачає види заміни покарання більш м'яким (ч. 2 ст. 46 КВК) та звільнення від відбування покарання (ч. 3 ст. 37, ч. 6 ст. 42, ч. 9 ст. 154 КВК), що не передбачені кримінальним законодавством. Вивчення нами судової практики доводить, що внаслідок такої неузгодженості суди часто відмовляють у задоволенні подань про заміну виправних робіт штрафом (ч. 2 ст. 46 КВК), а також про звільнення від відбування покарання у виді громадських чи виправних робіт вагітним жінкам (ч. 3 ст. 37, ч. 6 ст. 42, ч. 9 ст. 154 КВК), оскільки Кримінальним кодексом України не передбачено можливості такої заміни (ст. 82 КК)¹ або

¹ Архів Жовтневого районного суду м. Маріуполя. Справа № 263/10718/14к; Архів Вінницького міського суду Вінницької області. Справа № 127/19987/14-к.

звільнення від відбування покарання (ст. 83 КК)¹.

І насправді, заміна невідбутої частини виправних робіт штрафом (ч. 2 ст. 46 КВК), звільнення від подальшого відбування покарання жінки, засудженої до громадських (ч. 3 ст. 37 КВК) чи виправних робіт (ч. 6 ст. 42 КВК), у разі встановлення її вагітності, з часу звільнення від роботи у зв'язку з вагітністю і пологами (ч. 9 ст. 154 КВК), передбачене виключно кримінально-виконавчим законодавством. Матеріальним (кримінальним) законодавством, що є фундаментальним для інших наук кримінального блоку прикладного характеру (зокрема, кримінально-виконавчого, кримінального процесуального), зазначені види заміни чи звільнення від відбування покарання, прямо не передбачені.

У правознавстві, як відомо, є традиційним поділ наук і галузей права на фундаментальні і прикладні. Фундаментальні правові науки завжди первинні, є базисом для своєї групи (сім'ї), оскільки містять такий вихідний логіко-юридичний матеріал, який лежить в основі прикладних. Так, основою наук державознавчого блоку є конституційне право – саме воно відіграє роль фундаментальної науки; для цивільно-правового блоку – цивільне право; для кримінального блоку – кримінальне право. Інші ж науки того чи іншого циклу, безумовно, маючи елементи фундаментальності, виконують однак функцію прикладних, оскільки покликані забезпечити реалізацію приписів, що розроблені фундаментальними юридичними науками. Таким чином, всередині блока науки перебувають не лише у відношенні координації, а й субординації. В цьому субординаційному відношенні визначальне значення мають науки фундаментального характеру. Звідси слідє, що науки прикладного характеру, використовуючи міждисциплінарні поняття, що в основі своїй розробляються фундаментальними науками, мають виходити з обсягу та змісту понять, що визначаються фундаментальною наукою. Саме тому, кожна з наук кримінального циклу, оперуючи поняттями, що відносяться до класу міждисциплінарних, не може вкладати в них власний зміст та інтерпретувати їх в різний спосіб².

Заміна покарання більш м'яким, крім пом'якшення покарання на підставі закону України про амністію чи акту про помилування, може застосовуватися тільки судом у випадках, передбачених Кримінальним кодексом (ч. 1 ст. 74).

Заміна невідбутої частини покарання більш м'яким (ч. 1 ст. 82, ч. 3 ст. 57 КК), звільнення від відбування покарання вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до трьох років (ст. 83 КК) є кримінально-правовими поняттями, що відносяться до класу «наскрізних» та міждисциплінарних. Отже, заміну невідбутої частини виправних робіт штрафом на підставі ч. 2 ст. 46 КВК, а акож звільнення від відбування покарання вагітних жінок, що відбувають покарання у виді громадських чи виправних робіт, на підставі ч. 3 ст. 37, ч. 6 ст. 42, ч. 9 ст. 154 КВК, слід визнати міжгалузевими колізіями. Згідно з розробленими юридичною наукою колізійними принципами ч. 2 ст. 46, ч. 3 ст. 37, ч. 6 ст. 42, ч. 9 ст. 154 КВК не можуть застосовуватися судами³.

Заміна невідбутої частини виправних робіт штрафом, звільнення від відбування покарання вагітних жінок, що відбувають покарання у виді громадських або виправних робіт є неправильним застосуванням закону про кримінальну відповідальність, що є підставою для скасування або зміни судового рішення судом апеляційної (п. 4 ч. 1 ст. 409, п. 2 ч. 1 ст. 413 КПК) чи касаційною (п. 2 ч. 1 ст. 438 КПК) інстанціями.

Вважаємо, що ця колізія потребує виправлення шляхом внесення змін насамперед у кримінальне законодавство. Як варіант, пропонуємо перелік основних покарань, встановлених у ст. 82 КК, невідбута частини яких може бути замінена засудженому на більш м'яке, доповнити покаранням у виді виправних робіт, що може бути замінене штрафом. Видається також слушною пропозиція Є. В. Письменського доповнити Кримінальний кодекс України нормою, в якій передбачити можливість звільнення від покарання або відбування його частини у зв'язку з

¹ Архів Богодухівського районного суду Харківської області. Справа №613/94/15-к.

² Панов, Н.И. (2006) Методологические аспекты формирования понятийного аппарата юридической науки. *Правоведение*, 4, 18–28.

³ Щодо практики застосування норм права у випадку колізії. Міністерство юстиції України. Лист від 26 грудня 2008 р. № 758-0-2-08-19. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. <<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0758323-08>> (2015, жовтень, 19).

установленням обставин, що унеможливають застосування покарання¹. Однак, на нашу думку, така норма про звільнення від покарання або відбування його частини заслуговує на реалізацію у судовій практиці лише після того, коли законодавець з метою забезпечення принципу невідворотності кримінальної відповідальності наділить суд можливістю у разі неможливості застосування до певних категорій осіб певних видів покарань, вирішувати щодо таких осіб спочатку питання про застосування більш м'якого покарання, ніж передбачено рішенням суду. І лише після встановлення неможливості застосування до певних категорій осіб більш м'якого покарання, суд матиме можливість звільнити таких осіб від покарання чи його відбування.

Таким чином, система видів звільнення від покарання за українським законодавством кримінального блоку потребує свого подальшого наукового дослідження та вдосконалення.

References

- Arkhiv Bogodykhivskogo raionnogo sydy Kharkivckoi oblasti. Sprava №613/94/15-к.
- Arkhiv Ghovtneвого raionnogo sydy m. Mariupolja. Sprava № 263/10718/14-к; Arkhiv Vinnuckogo miskogo sydy Vinnuckoi oblasti. Sprava № 127/19987/14-к.
- Berzin, P. S. (2010). Problemu sistemizatsii okremukh riznovudiv instutyty zvlennja vid pokarannja ta uogo vidbyvannja za kruminalnum pravom Ukrainu. *Ychenue zapiski Tavricheskogo nacionalnogo yniversiteta imeni V.U. Vernadskogo. Seria Uridicheskie nayki*, 2, 241–248
- Dydorov, O. O., Khavronuk, M. I. (2014). *Kruminalne pravo: navchalnui posibnuk*. Kiiv: Vaite.
- Khryapinskii, P. V. (2009). *Zaokhochyvalni normu y kruminalnomy zakonodavstvi Ukrainu*. Kharkiv: NYUUAU.
- Кус, В. М., Брјасчеі, Р. І. (2012). Кruminalno-pravova pruroda ta vudu koregyvannja pruznachenogo pokarannja. *Visnuk prokyratyru*, 12, 59–66.
- Panov, N. U. (2006). Metodologicheskie aspektu formirovanija ponjatiunogo apparata juridicheskoi nayki. *Pravovedenie*, 4, 18–28.
- Pusmenskii, E. O. (2014). *Teoretuko-prukladni problemu zvlennja vid pokarannja ta uogo vidbyvannja za kruminalnum pravom Ukrainu*. Lygansk: RVV LDYVS im. E. O. Didorenka.
- Schodo praktiki zastosyvannja norm prava y vupadky kolizii. Ministerstvo justicii Ukrainu. Lust vid 26 grydnja 2008 r. № 758-0-2-08-19. *Oficiunui saut Verchovnoi Radu Ukrainu*. <<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0758323-08>> (2015, zhovten, 19).

¹ Письменський, С.О. (2014). *Теоретико-прикладні проблеми звільнення від покарання та його відбування за кримінальним правом України*. Луганськ: РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 602.